

Pszczołkowski, Andrzej

"Oczerki po Istorii Gieologiczeskich Znanij", Wypusk 12: "K 100-letiju so dnia roźdienija Władimira Afanasjewicza Obruczewa", Moskwa 1963 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/1-2, 160-162

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tywistyczne stanowisko T. Wojciechowskiego prowadziło go aż do „materialistycznego“ ujmowania procesu dziejowego (t. 2, s. 175), wydaje się mocno wątpliwe.

Rzucając kilka tych uwag i dzieląc się wątpliwościami, nie wykluczam, że mogą być one oparte na pewnych nieporozumieniach, wynikających częściowo stąd, że autor nie wyjaśnił w przedmowie swych założeń ogólnych i problematyki książki jako całości.

Dla lepszego zorientowania czytelnika w zawartym w książce bogatym materiale do dziejów życia umysłowego i organizacji nauki — bardzo przydatny byłby indeks rzeczowy.

Marian H. Serejski

„Oczerki po Istorii Geologiczeskich Znanij“. Wypusk 12. K 100-letiju so dnia roźdienija Władimira Afanasjewicza Obruczewa. Izdatielstwo Akademii nauk SSR, Moskwa 1963, ss. 215.

Zeszyt 12 nieperiodycznego wydawnictwa Instytutu Geologicznego AN ZSRR — „Oczerki po Istorii Geologiczeskich Znanij“, poświęcony został w całości W. A. Obruczewowi (1863—1956), badaczowi geologii i geografii Syberii, Azji Środkowej, Mongolii i Chin, uczoneму, którego prace wywarły wielki wpływ na rozwój nauk geologicznych w ZSRR. Zeszyt zawiera materiały przedtem nie publikowane, dotyczące m. in. mniej znanych etapów życia i pracy W. A. Obruczewa. 14 zebranych artykułów można podzielić na 3 grupy. W pierwszej — znajdują się wspomnienia samego Obruczewa oraz artykuł, napisany przez niego z okazji 50-lecia Tomskiego Instytutu Politechnicznego; drugą — stanowią wspomnienia uczniów Obruczewa, związane z różnymi okresami życia uczonego; pozostałe artykuły poświęcone są problemom geologii, w których zakresie badaniami swymi W. A. Obruczew położył największe zasługi.

Wspomnienia Obruczewa dotyczą lat 1912—1916 oraz 1921—1929. W pierwszym okresie Obruczew przeprowadził ekspertyzy kilku złóż złotoносnych, położonych na północ od Kuzniecka i we wschodniej części Kraju Zabajkalskiego. Wprawdzie ekspertyzy nie były pomyślnie dla towarzystwa, zajmującego się eksploatacją złota, jednak — jak pisze Obruczew — wzbogaciły jego ogólną wiedzę o warunkach występowania złóż złota w skorupie ziemskiej. W 1914 r. Obruczew przedsięwziął wyprawę w góry Ałtaju, których budowa geologiczna interesowała go od dawna. Po przeprowadzeniu badań terenowych doszedł on do wniosku, że obecna rzeźba łańcuchów górskich Ałtaju powstała zasadniczo w wyniku działania młodych, trzeciorzędowych i czwartorzędowych ruchów tektonicznych o charakterze epejrogenicznym. Ruchy te spowodowały rozbicie na bloki speneplenizowanych łańcuchów prekambryjskich i paleozoicznych. Dawniejsi natomiast badacze większą rolę przypisywali fałdowym ruchom górotwórczym.

W roku 1921 Obruczew został mianowany profesorem Akademii Górniczej w Moskwie. Lata do 1929 r. wypełniła mu intensywna praca dydaktyczna i naukowa. Wykładał początkowo kartowanie geologiczne, a później również naukę o złożach. Należy podziwiać ogromną pracowitość Obruczewa, który w tym samym czasie brał udział, jako ekspert, w pracach przedsiębiorstw: „Lenzozłoto“, „Aldanzłoto“ i później „Sojuzozłoto“, a równocześnie pisał wiele prac naukowych i podręczników. Wystarczy wśród nich wymienić *Geologię Syberii*, która została wydana w języku niemieckim w Berlinie (w tłumaczeniu samego Obruczewa), a także publikowane po rosyjsku prace o tektonice Syberii i Ałtaju, artykuły o problemach złóż złota i o lessach chińskich oraz podręczniki kartowania geologicznego i nauki o złożach. W tymże okresie Obruczew kilkakrotnie również podej-

mował polemikę z wieloma znanymi geologami radzieckimi, m. in. z akademikiem Fiersmanem i M. M. Tietiajewem. W 1929 r. Obruczew został wybrany członkiem Akademii Nauk ZSRR, co skłoniło go do przeniesienia się w okolice Leningradu, aby brać udział w pracach Akademii.

W roku 1946, z okazji 50-lecia Tomskiego Instytutu Politechnicznego, Obruczew napisał artykuł o badaniach geologicznych na Syberii w okresie ostatnich 50 lat. Artykuł nie został wtedy opublikowany. Obruczew na wstępie omówił w nim krótko udział pracowników i wychowanków tomskiej uczelni w badaniu geologii Syberii, oceniając wysoko ich prace. Dalej Obruczew wymienił zasadnicze problemy geologii Syberii, które — jego zdaniem — powinny być w przyszłości badane i rozwijane. Poruszył on także zagadnienie niedostatecznego publikowania prac z zakresu badań geologicznych na Syberii. Wydaje się, że Obruczew przypisywał zawsze duże znaczenie właściwej informacji o przeprowadzanych badaniach oraz literaturze naukowej w ogóle.

Już po kilku latach wiele zagadnień postawionych przez Obruczewa rozwiązano. Pisze o tym M. S. Nagibina w artykule *O badaniach geologii Syberii w okresie poobruczewskim*. Krymskie czasy działalności naukowej Obruczewa (1918—1921) opisują B. A. Fiodorowicz i D. J. Szczerbakow. Zwracają oni uwagę na ten niedoceniany dotychczas etap w życiu Obruczewa, w którym geolog terenowy przeobraził się w uczonego na miarę światową, dzięki systematycznemu porządkowaniu i syntetycznemu ujmowaniu materiału faktycznego, zebranego podczas wieloletnich badań. Wśród wielu problemów, którymi zajmował się Obruczew, zagadnienie genezy lessów należy do najważniejszych. Piszą o tym D. W. Naliwkin i N. N. Karłow. Według N. N. Karłowa priorytet czysto eolicznego tłumaczenia genezy lessów, zwłaszcza chińskich, należy przyznać Obruczewowi (1894 r.), gdyż prace amerykańskie na ten temat ukazały się nieco później (np. praca Chamberlina w 1897 r.).

W 1890 r. Obruczew wyraził pogląd, że jezioro Bajkał powstało w wyniku zapadnięcia się w tym miejscu skorupy ziemskiej, przy czym wiek zapadliska został przez niego określony jako trzeciorzędowy. Badania W. W. Łamakina zasadniczo potwierdziły przypuszczenia Obruczewa i wyjaśniły bliżej tensyjny charakter zapadliska. O problemach geotektoniki pisze P. E. Offman w bardzo ciekawym artykule *O hipotezach i syntezach w tektonice*. Autor podjął tu próbę podziału wszelkich ogólnych dociekań o istocie procesów tektonicznych na dwa kierunki: hipotetyczny i syntetyczny. Każda hipoteza próbuje wyjaśnić obserwowane zjawiska tektoniczne na podstawie z góry przyjętych przyczyn, mających źródło we wnętrzu Ziemi lub poza nią. Synteza natomiast stanowi próbę wykrycia nieznannej przyczyny drogą odpowiedniej interpretacji znanych faktów i zjawisk. Przegląd najważniejszych syntez i hipotez, dotyczących mechanizmu zjawisk tektonicznych, P. E. Offman kończy stwierdzeniem, że pogląd J. Bernala o ograniczonych możliwościach geologii jest mylny. Nie można przy tym porównywać z geologią takich nauk, jak matematyka, fizyka czy chemia, ponieważ nauki te znajdują się obecnie w zupełnie innych stadiach rozwoju.

S. P. Kaczurin w artykule *Zagadki geologii Arktyki i zagadnienie sztucznego ocieplenia klimatu* dochodzi do wniosku, że sztuczne złagodzenie klimatu Arktyki byłoby jeszcze przedwczesne, ponieważ mogłoby spowodować trudne do przewidzenia następstwa, a przede wszystkim zalanie znacznych obszarów Syberii wskutek podniesienia się poziomu wód Oceanu Lodowatego. Wydaje się jednak, że te wnioski nie są dostatecznie uzasadnione i idą zbyt daleko.

W sumie kolejny zeszyt „Szkiców z Historii Wiedzy Geologicznej“ należy uznać za pozycję ciekawą. Czytelnik, który interesuje się historią geologii w ZSRR, znajdzie w tym zbiorze wiele faktów i wiadomości dotyczących rozwoju badań geologicznych w okresie, kiedy żył i pracował W. A. Obruczew.

Andrzej Pszczołkowski

Karl Hartmann, *Hochschulwesen und Wissenschaft in Polen. Entwicklung, Organisation und Stand 1918—1960*. Alfred Metzner Verlag, Frankfurt am Main 1962, ss. XIX+606, mapy 3.

Karl Hartmann, *Das wissenschaftliche Leben in Polen*. Stifterverband für die deutsche Wissenschaft, Essen 1964, ss. 90 (na prawach rękopisu).

Czytelnik zachodniemiecki otrzymał dwie książki, które informują o rozwoju, stanie i organizacji nauki polskiej oraz polskiego szkolnictwa wyższego. Pierwszą — wydała marburska Rada im. J. G. Herdera, drugą — Stifterverband für die deutsche Wissenschaft. Obydwie pozycje są dziełem jednego autora, slawisty dra Karla Hartmanna, specjalizującego się w zagadnieniach kulturalnych najnowszej historii Polski. Są one zresztą częścią obszerniejszych projektów wydawniczych, zmierzających do prowadzenia stałej, możliwie wyczerpującej, odświeżanej i uzupełnianej informacji o stanie i strukturze nauki krajów Europy Wschodniej.

Wstęp do pierwszej z książek Hartmanna, pióra prof. Gottholda Rhodego, wymienia wiele przyczyn zapotrzebowania na podobną informację i zainteresowania tą problematyką w Niemczech Zachodnich, m.in. zasadnicze przeobrażenie oblicza Europy Wschodniej oraz wybitne osiągnięcia naukowe — przede wszystkim nauki radzieckiej w dziedzinie opanowania kosmosu.

Książki Hartmanna nie stanowią w NRF formalnej inauguracji prac, poruszających temat rozwoju, stanu i organizacji nauki polskiej. Popularna encyklopedia o Polsce, wydana w 1958 r., zawiera dwa szkice na ten temat¹. Prace Hartmanna w porównaniu z artykułami zamieszczonymi w encyklopedii rozbudowały bardzo wydatnie informacje, uzupełniając je danymi z okresu po 1958 r., a zarazem w znacznie mniejszym stopniu zajęły się komentowaniem podawanej treści z pozycji aktualnych prądów panujących w NRF, co charakteryzowało artykuły we wspomnianej encyklopedii.

Pierwsza z omawianych prac Hartmanna prezentuje nie tylko obszerne informacje o istniejących w Polsce Ludowej instytucjach szkolnictwa wyższego i nauki, lecz również zawiera interesujący szkic historyczny o ich rozwoju w okresie międzywojennym oraz w czasie drugiej wojny. Po przypomnieniu sytuacji w dziedzinie szkolnictwa wyższego w Polsce w latach pierwszej wojny światowej, autor zarysowuje trudności, jakie szkolnictwo to musiało pokonać w samych początkach niepodległości Polski oraz szczególnie podkreśla jego rolę unifikacyjną.

Dużo miejsca poświęca Hartmann udziałowi młodzieży mniejszości narodowych w studiach, stwierdzając, że z jednej strony udział był mniejszy, aniżeli upoważniałby do tego odsetek ludności należącej do mniejszości narodowych w stosunku do ogółu ludności, a z drugiej strony udział ów kurczył się jeszcze w ciągu okresu międzywojennego.

¹ Oskar Eugen Günther (München), *Die Hochschulen*. W tomie: *Polen, Köln 1958*, ss. 550—553; Erwin Koschmieder (München), *Wissenschaft und Forschung. Tamże*, ss. 567—578.